

МАЛИЙ БІЗНЕС ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Подолання макроекономічної нестабільності й формування сталого економічного зростання пов'язано з ефективним використанням факторів виробництва — землі, праці, капіталу, підприємницької активності. Розвиток підприємницької активності сприяє впровадженню інновацій, раціональному використанню ресурсів.

Але, не зважаючи на свої переваги, підприємства малого бізнесу більшою мірою, ніж великі, перебувають під впливом різних факторів, що стримують їх розвиток. Тому процес розвитку й виконання малими підприємствами своїх функцій потребує всебічної підтримки й оптимізації управлінських рішень.

У цьому зв'язку виникає необхідність докладного вивчення, аналізу й оцінки тенденцій розвитку діяльності малих підприємств, тобто в сучасному суспільстві статистичний аналіз стає основою для розробки управлінських рішень відносно малого бізнесу.

Аналіз останніх публікацій. Останніми роками іноземні й вітчизняні вчені приділяють увагу проблемам розвитку діяльності малих підприємств. Значний внесок у вивчення теоретичних основ малого бізнесу зробили З. С. Варналій, В. І. Кредісов, В. І. Ляшенко [1 — 3]. Такі вчені, як О. І. Благодарний [4], О. І. Карпова [5], у роботах приділяють увагу аналізу окремих показників діяльності малих підприємств. Розробкою статистичних методів і моделей для аналізу тенденцій розвитку малого бізнесу займаються такі вчені, як А. В. Головач, В. П. Гранберг, А. М. Єріна, І. Г. Манцуров [6 — 9] та інші.

Не зважаючи на значну кількість досліджень діяльності малого бізнесу, залишаються недостатньо розробленими напрямки статистичного аналізу основних показників діяльності малих підприємств у регіональному аспекті.

Метою статті є аналіз тенденцій розвитку діяльності малих підприємств Донецької області на основі статистичних методів.

Основний матеріал. Малий бізнес постає повноправним структурним елементом економічної системи, одже сприяє подоланню диспропорцій на окремих сегментах ринку, активізації інноваційної діяльності, розвитку конкуренції, утворенню нових робочих місць, зниженню рівня безробіття.

В умовах розширення економічної самостійності регіонів слід відзначити зростаючу роль малого бізне-

су для регіонального розвитку. Це обумовлено тим, що малі підприємства максимально використовують економічний потенціал регіону, розвиваються в пріоритетних для регіону видах економічної діяльності. Підприємства малого бізнесу, добре володіючи рівнем попиту на регіональних ринках, виробляють продукцію під замовлення. Вони мають значні конкурентні переваги, маючи невеликі капіталовкладення на одного робітника. Також малі підприємства стабілізують ринок, залучаючи до обороту місцеві ресурси, сприяють розвитку малих міст, зменшуючи транспортні витрати.

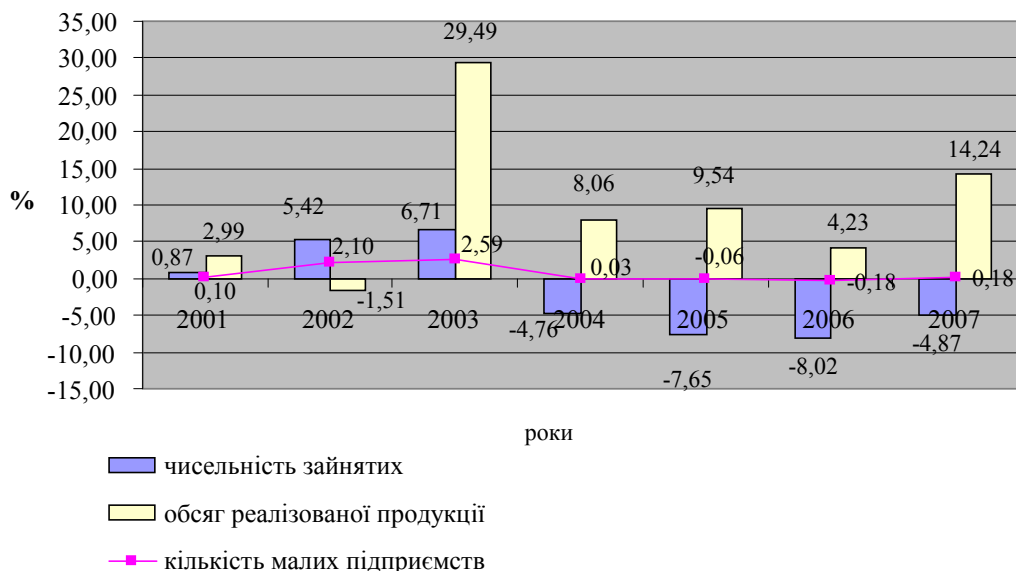
Аналіз основних показників діяльності суб'єктів малого бізнесу Донецької області за 2000 — 2008 рр., показав, що цей сектор посідає провідне місце в економіці України. Кожне десяте діюче мале підприємство країни розташовано в Донецькій області. За кількістю малих підприємств, за чисельністю зайнятих у малому бізнесі й обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) Донецька область посіла друге місце після м. Києва.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2008 р. № 523 -VI, малими визначаються підприємства, у яких середня чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції за цей період не перевищує 70 млн. грн. [10].

Зміна критеріїв визначення суб'єктів малого бізнесу спричинила непорівнянність показників 2008 і попереднього років. Головним управлінням статистики в Донецькій області перераховуються показники останніх трьох років. Це здійснюється для забезпечення порівнянності основних показників діяльності малих підприємств за 2006 — 2008 років. Однак сьогодні відсутня офіційна інформація щодо багатьох показників діяльності малих підприємств. Основними показниками діяльності суб'єктів малого бізнесу області є кількість діючих малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, чисельність зайнятих на них робітників, обсяги реалізованої цими підприємствами продукції та валові капітальні інвестиції.

Динаміка основних показників діяльності суб'єктів малого бізнесу області за 2001 — 2007 рр. відображена на рис. 1.

Проведені розрахунки характеризують, що показ-

Рис. 1. Темпи приросту основних показників діяльності малих підприємств Донецької області, 2001 — 2007 рр. (у відсотках до попереднього року)

ники діяльності малих підприємств з 2000 до 2003 року зростали. Це пов'язано з прийняттям таких правових актів: Законів України «Про державну підтримку малого підприємництва» та «Про спрощену систему оподаткування, обліку і звітності суб'єктів малого бізнесу», Господарського Кодексу, що сприяло легалізації діяльності малих підприємств. У 2004—2006 роках спостерігається зниження кількості діючих малих підприємств і чисельності зайнятих на малих підприємствах.

Динаміка основних показників діяльності суб'єктів малого бізнесу області за 2006—2008 роки наведена у табл.1 [11].

Наведені показники характеризують, що за 2006—2008 роки в середньому щорічно спостерігається зниження кількості діючих малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення й середньорічної чисельності зайнятих працівників на 5,9% і 0,7% відповідно. І це за умов збільшення розміру валових доходів від реалізації до 70 млн. грн. і зменшення чисельності наявного населення за цей період в середньому щорічно на 0,9%. Ці фактори, за логікою, мали б збільшити кількість малих підприємств області на 10 тис. осіб наявного населення. Зниження кількості малих підприємств області обумовлено нездатністю сплачувати податки внаслідок втрати пільг, припиненням діяльності, а також перереєстрацією з юридичних до фізичних осіб, за якими статистичний облік не здійснюється. Зниження чисельності зайнятих на малих підприємствах області пояснюється тим, що з метою отримання пільг підприємства реєструються як суб'єкти підприємництва — фізичні особи (їх облік здійснюють податкові органи). Також існує неофіційна

зайнятість і спостерігається укрупнення стабільно працюючих малих підприємств, що перейшли до розряду крупних і середніх.

Слід також відзначити, що на початку 90-х років, у період реформування економіки малі підприємства були основними джерелами робочих місць. Однак практика господарювання показує, що частка зайнятих на малих підприємствах у чисельності зайнятих в економіці Донецької області у 2008 р. — 7,9%, а в економічно активному населенні 7,5%, тобто незначна. У 2008 р. порівняно з 2007 р. частка зайнятих на малих підприємствах в економічно активному населенні області знизилась на 1,3% ($7,5/7,6=0,987$, або 98,7%), що пояснюється скороченням числа зайнятих у малому бізнесі на 1,3% ($169,3/171,6=0,987$, або 98,7%).

Малі підприємства до 2003 року сприяли зниженню рівня зареєстрованого безробіття з 9,7% у 2000 році до 8,0% у 2003 році. Останніми роками, починаючи з 2004, чисельність зайнятих на малих підприємствах і частка зайнятих на них в економічно активному населенні області знижується, рівень безробіття також знижується, але вже в основному за рахунок скорочення чисельності економічно активного населення й числа населення працездатного віку. У 2008 року офіційний рівень безробіття незначно збільшився, що обумовлено кризовою ситуацією.

Оцінимо інтенсивність розвитку діяльності малих підприємств області на основі середньорічних темпів росту кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення й чисельності зайнятих на них. Так, в середньому щорічно за 2006—2008 роки кількість

Динаміка показників розвитку малих підприємств Донецької області за 2006 — 2008 роки

Показники	2006	2007	2008
Кількість діючих малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	61	63	54
Середньорічна чисельність зайнятих працівників, тис. осіб	171,6	168,9	169,3
Обсяг реалізованої продукції, млрд. грн.	29,82	35,45	41,29
Валові капітальні інвестиції, млрд. грн.	3,27	2,17	4,71
Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування, млрд. грн.	1,19	1,24	1,05
Питома вага робітників малих підприємств у чисельності зайнятих у підприємстві, %	15,6	15,6	16,1
Питома вага обсягів реалізації малих підприємств у обсягах реалізації суб'єктів підприємництва, %	11,3	10,9	10,0

малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення знизилась на 5,9%, а чисельність зайнятих на них знизилась на 0,7%. Зіставимо середньорічні темпи динаміки кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення й чисельності зайнятих на них на основі коефіцієнту випередження:

$$k_{\text{випер}} = \frac{\bar{T}_{\text{кільк}}}{T_{\text{зайн}}} = \frac{\sqrt{54/61}}{\sqrt{169,3/171,6}} = \frac{0,941}{0,993} = 0,948$$

Можемо зробити висновки, що середньорічні темпи зниження кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення випереджають середньорічні темпи зниження чисельності зайнятих на них на 5,2%, тобто спостерігається скорочення сегменту малого бізнесу.

Останніми роками відбувається позитивна тенденція до збільшення обсягів реалізованої продукції малими підприємствами Донецької області. У 2008 році малими підприємствами було реалізовано продукції, послуг, виконано робіт на 16,5% більше, ніж у попередньому році, і на 38,5% більше, ніж у 2008 році.

Виконаємо дослідження інтенсивності розвитку обсягів реалізації продукції, послуг, робіт у 2000 — 2004 роках і 2004 — 2007 роках на основі коефіцієнта уповільнення:

$$k_{\text{упов}} = \frac{\bar{T}_{2004-2007}}{T_{2000-2004}} = \frac{\sqrt[3]{8575,5/6574,0}}{\sqrt[4]{6574,0/4631,4}} = \frac{1,092}{1,094} = 0,988$$

Тобто в середньому щорічно спостерігається уповільнення росту обсягу реалізації у 2004 — 2007 роках порівняно з 2000 — 2004 роками на 1,2%. Це пов'язано з тим, що у 2000 році був прийнятий Закон України «Про національну програму сприяння розвитку малого підприємництва». А в 2002 році Кабінет

Міністрів підготував розпорядження «Про напрямки щодо виконання Національної програми сприяння розвитку підприємництва в Україні». Ці законодавчі акти передбачали пільги малим суб'єктам підприємництва, сприяли активізації їх діяльності. Починаючи з 2004 року практично всі пільги для малих підприємств відмінено, що й пояснює зниження інтенсивності росту обсягів реалізації продукції, робіт, послуг у 2004 — 2007 роках.

Слід відзначити, що перевищення частки зайнятих у малому бізнесі в загальній чисельності зайнятих у підприємстві (у 2008 — 16,1%) над часткою реалізації продукції малими підприємствами в загальному обсязі реалізації суб'єктів підприємництва області (у 2008 — 10,0%) характеризує низьку продуктивність праці на малих підприємствах.

Процес розвитку малого бізнесу регіону характеризується непропорційним розподілом малих підприємств за видами економічної діяльності. На основі проведених розрахунків можна зробити висновок, що в 2008 році у структурі кількості підприємств малого бізнесу превалюють сфери діяльності невиробничого характеру, ті, що мають швидкий оборот коштів, не потребують великих матеріальних витрат та інвестицій: оптова та роздрібна торгівля (38,6%), операції з нерухомістю, надання до оренди й послуги юридичним особам (22,9%). Визначено, що в промисловості діє 11,9% всіх малих підприємств, а будівництвом займається 11,2% суб'єктів малого бізнесу. Подібна ситуація спостерігається за чисельністю зайнятих на малих підприємствах і обсягам реалізованої ними продукції. Таким чином, основна кількість малих підприємств (відповідно чисельність зайнятих і обсяги реалізації продукції) припадають на сферу послуг

(торгівля, операції з нерухомістю, транспорт, готелі й ресторани та інші), що пояснюється:

- значно меншими вкладеннями капіталу для відкриття і функціонування підприємств сфери послуг порівняно з виробничими підприємствами;
- швидким обертанням готівки;
- орієнтацією підприємств цих видів діяльності на локальний попит;
- відміною пільг для підприємств виробничої сфери;
- скасуванням державної монополії на торгівлю.

Оцінимо динаміку структурних змін у складі чисельності зайнятих на малих підприємствах області за видами економічної діяльності на основі коефіцієнту

$$\text{Гатєва: } K_T = \sqrt{\frac{\sum (d_1 - d_0)^2}{\sum (d_1^2 + d_0^2)}} = 0,21,$$

де d_1 і d_0 – питома вага певного виду економічної діяльності у 2007 і 2001 роках відповідно.

Значення цього коефіцієнта, що дорівнює 0,21, характеризує помітні зміни у структурі чисельності зайнятих на малих підприємствах за видами економічної діяльності за період 2001 — 2007 років. Це пов'язано із змінами в чисельності зайнятих на малих підприємствах, що здійснюють діяльність у сфері оптової та роздрібною торгівлі, операцій із нерухомістю, будівництва, обробної промисловості.

За територіальним розподілом найбільша концентрація робітників малих підприємств спостерігається у м. Донецьку (46,6%) всіх зайнятих у малому бізнесі області, 10,5% — у Маріуполі, 6,7% — у Макіївці, 4,7% — у Горлівці, 4,5% — у Краматорську.

В умовах макроекономічної нестабільності і впливу негативних факторів необхідно розробляти такі напрямки підтримки малого бізнесу:

- систематизація законодавчої бази, розробка спеціальних комплексних і цільових програм у цій сфері;
- сприяння розвитку співпраці між малими і великими суб'єктами підприємництва;
- стимулювання розвитку малого бізнесу в інноваційній сфері;
- забезпечення малих підприємств матеріально-технічною базою на пільгових умовах;
- збільшення обсягів пільгового кредитування малого бізнесу за програмами міжнародних банків, фондів розвитку й підтримки підприємництва;
- скорочення загального податкового навантаження за рахунок зниження ставок окремих податків, звільнення від сплати деяких податків і платежів;
- розробка й реалізація програм підтримки малого бізнесу на державному й регіональному рівнях.

Саме на ці аспекти слід приділяти найбільш уваги в подальших дослідженнях проблем розвитку малого бізнесу Донецького регіону.

Література

1. **Варналій З. С.** Малое предпринимательство: основы теории и практики : учебник / З. С. Варналій. — К. : Знання, 2004. — 302 с.
2. **Кредисов В. І.** Підприємництво — вирішальний фактор розвитку країн з перехідною економікою / В. І. Кредисов. — К. : Знання України, 2003. — 327 с.
3. **Адамов Б. І.** Малий бізнес України: дороговкази поступу: монографія / Б. І. Адамов, О. І. Амоша, В. І. Ляшенко та ін. — Донецьк : ТОВ «Юго-Восток Лтд», 2008. — 275 с.
4. **Благодарний О. І.** Мале підприємництво Донецького регіону: дійсність та перспективи / О. І. Благодарний, В. В. Авдєєва, Г. В. Скобцова // Економічний вісник Донбасу : науковий журнал. — 2007. — №4 (10). — С. 33 — 38.
5. **Егоров П. В.** Управление развитием предприятий малого бизнеса : монография / П. В. Егоров, Е. И. Карпова. — Донецк : Издательство ООО «Лебедь», 2004. — 232 с.
6. **Головач А. В.** Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика / А. В. Головач, В. Б. Захожай, Н. А. Головач. — К. : КНЕУ, 2005. — 333 с.
7. **Гранберг А. Г.** Основы региональной экономики / А. Г. Гранберг. — М. : ГУВШЕ, 2000. — 650 с.
8. **Єріна А. М.** Статистичне моделювання та прогнозування / А. М. Єріна. — К. : КНЕУ, 2001. — 170 с.
9. **Манцуров І. Г.** Развитие малых предприятий : монография / І. Г. Манцуров, С. С. Ващаєв, С. Г. Дрига, О. А. Чуприна, А. В. Яценко. — К. : КНЕУ, 2009. — 181 с.
10. **Закон України** «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності від 18.09.2008р. №523-VI // Офіційний вісник України. — 2008. — № 76. — Ст. 2547.
11. **Донецька область за 2008 рік.** Статистичний щорічник // Головне управління статистики у Донецькій області. — Донецьк. — 2009. — 380 с.

Юріна Н. А. Малий бізнес Донецької області: тенденції розвитку

Проведено дослідження особливостей і можливостей порівняльного аналізу показників, що описують діяльність структур малого бізнесу після прийняття нової методики обліку діяльності цих структур.

Використовуючи статистичні коефіцієнти випередження, вирахований цей показник для кількості малих підприємств на 10 тисяч наявного населення та обсягів реалізованої продукції.

Визначено показники структурних змін чисельності зайнятих за видами діяльності.

Ключові слова: малий бізнес, критерії визначення малого бізнесу, показники діяльності, динаміка показників, чисельність зайнятих, обсяг реалізованої продукції.

Юрина Н. А. Малий бізнес Донецької області: тенденції розвитку

Проведено дослідження особливостей і можливостей порівняльного аналізу показателів, описуваних діяльність структур малого бізнесу після прийняття нової методики урахування діяльності цих структур.

Використовуючи статистичні коефіцієнти опереження, розраховано цей показник для кількості малих підприємств на 10 тисяч наявного населення, обсягів реалізованої продукції.

Визначено показники структурних змін чисельності зайнятих по видах діяльності.

Ключевые слова: малий бізнес, критерії визначення малого бізнесу, показники діяльності,

динаміка показателів, чисельність зайнятих, обсяг реалізованої продукції.

Urina N. A. Small business of Donetsk area: the tendencies of development

The research of features and opportunities of the comparative analysis of parameters describing activity of structures of small business after acceptance of a new technique of the account of activity of these structures is carried out(spent).

Using statistical factors of an advancing, this is counted(reckoned) of parameters for quantity(amount) of the small enterprises on 10 thousand cash population, volumes of realized production

Is determined parameters of structural changes of number engaged on kinds of activity.

Key words: small business, criterion of definition of small business, parameters of activity, dynamics(changes) of parameters, number engaged, volume of realized production.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2010

Прийнято до друку 30.04.2010